

Јелена Љ. Спасић¹
Универзитет у Крагујевцу
Факултет педагошких наука
Катедра за филолошке науке

ИДИОСТИЛ КОЛУМНИ МОМА КАПОРА У ВОДИЧУ КРОЗ СРПСКИ МЕНТАЛИТЕТ²

У овоме раду анализирају се специфичне одлике идиостила Мома Капора које се манифестују у дискурсу колумни сабраних и објављених у књизи *Водич кроз српски менталитет*. Комуникативни приступ проучавању идиостила подразумева издвајање стилских средстава карактеристичних за пишећ индивидуални стил, па у раду користимо лингвостилистички метод. Идиостил М. Капора у *Водичу кроз српски менталитет* посматрамо као јединство културног и вербалног стила, комуникативног стила и когнитивног стила. У идиостилске особине колумни М. Капора спадају трансформација жанра колумне, инкорпорирање говорних жанрова свакодневне комуникације у новински дискурс, сучељавање глобалног и локалног у описима културних специфичности, као и низ језичких и стилских средстава којима се развијају описи и исказује ауторова слика света.

Кључне речи: идиостил, Момо Капор, колумна, стилистика, лингвостилистика, тропи, фигуре понављања

1.1. У раду анализирамо индивидуални стил Мома Капора у колумнама које су објављиване у рубрици *Водич кроз српски менталитет* у *JAT ревији*, а потом објављене у истоименој књизи. У оквиру студије идиостила могуће је проучавати језичке одлике текстова или тип дискурзивне језичке личности као уопштену представу (Mališeva 2017: 39), а ми ћемо у раду применити први приступ. Комуникативни приступ проучавању идиостила подразумева разоткривање ауторове комуникативне намере и издвајање идиостилских особина, као и анализу њихове стилске функције (Lepetiћа 2021: 105). У новијим студијама о идиостилу књижевника у фокусу истраживања стилски су маркирана употреба језичких средстава, прагматика ауторовог говора, језичке игре и синтакса одређеног аутора (в. Sidorenko 2018: 19), карактеризација јунака књижевног дела кроз фигуративна значења речи (Kotsova i др. 2021: 2899), као и лексичко-семантичке одлике стила, које доприносе складности књижевног дела и кроз које се рефлектује ауторово виђење стварности (Mospanova 2020: 71). Изучавање идиостила новинара указује на

1 jelenaspasic2410@gmail.com

2 Реализацију овог истраживања финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (бр. Уговора 451-03-68/2022-14/ 200140).

коришћење метафора и откривање потенцијалних могућности у језику зарад ефикасније комуникације (Sink 2019: 78).

1.2. Као колумниста часописа *New Review / ЈАТ ревија* Момо Капор објављује колумне у рубрици *Вођич кроз српски менталитет* у свим бројевима објављеним од 1. јануара 2004. до марта 2010. године (Rakić 2011: 201). Колумне су 2006. године штампане у књизи *A Guide to Serbian Mentality*, а 2016. године излази издање на српском језику *Вођич кроз српски менталитет*. Члан уређивачког одбора *ЈАТ ревије* и ауторов познаник, који му је помагао око припреме књиге колумни, сажето износи главне одлике Капоровог идиостила који се манифестује у језику, стилу и ликовном изразу колумни:

Били су то „мали огледи” истанчаног стила, пуни живота и стваралачке страсти, са жељом да читаоцу пренесу све предности, али и мане српског менталитета, толико посебног, садржајног и интересантног, да је заслужио да се о њему пише. Познајући тај менталитет до танчина, Момо је то и чинио. Посебна вредност тих текстова била је што су увек илустровани препознатљивим Моминим суптилним, најчешће нежним цртежима, рађеним сигурном руком великог мајстора. Понекад ми је застајао дах пред њиховом лепотом, па сам, када их је доносио, често био у недоумици да ли прво да уживам у њима, па у тексту, или обрнуто. (Rakić 2011: 201–202)

1.3. Циљ истраживања јесте издвајање специфичних одлика идиостила М. Капора које се манифестују у дискурсу колумни сабраних и објављених у књизи *Вођич кроз српски менталитет*. Идиостил посматрамо као вишедимензионалну манифестацију језичке личности у којој су обједињени културни и вербални стил, комуникативни стил и когнитивни стил (Bolotnova, Bolotnov 2012: 192). У оквиру комуникативног приступа проучавању идиостила лингвостилистички ћемо анализирати специфичне стилско-језичке карактеристике Капорових колумни.

1.4. Културолошки специфична лексика, синтагме и фразеологизми у издању на енглеском језику (*A Guide to Serbian Mentality*) била је предмет ранијег истраживања са аспекта њихове непреводивости (Ћutura 2012). Књига се бави културним специфичностима и контактима српске културе с другим културама, па њен лексикон чине културе које спадају у културно специфична лексичко-семантичка поља као што су храна, традиционална одећа, пића, места, навике, празници и обичаји (Ћutura 2012: 36). Језичке одлике Капорове прозе предмет су анализе у два студијама књижевног критичара Б. Стојановића (2006, 2015). Ранија истраживања стилских доминанти Капорове уметничке прозе издвојила су синтаксичко-семантичке фигуре понављања као одлику Капоровог стила (Babić 2011; Spasić 2014a), а анализирани су и жанровске доминанте Капорових прича (Kovačević 2013). Анализа идиостила врсног српског колумнисте и писца Бранислава Нушића показала је да се комични ефекат у колумни често постиже кроз различите врсте понављања, „од лексичког и синтаксичког, до понављања целих фраза и стилских фигура остварених поступком понављања ” (Spasić 2018: 132).

2.1. Комуникативни стил обухвата начин на који аутор комуницира с читаоцем, окренутост читаоцу, поштовање комуникативних норми, избор говорних жанрова (Bolotnova, Bolotnov 2012: 192). Капор је писац *џинс прозе*, коју одликује илузија спонтаног приповедања, разбијање наративне структуре и отвореност према традицији, чиме се успоставља вертикални континуитет, али и према савременој књижевности, чиме се постиже хоризонтални континуитет (Flaker 1976: 187). Као што примећује Б. Стојановић (2006: 11), Капор је „мајстор непосредне књижевности, који не воли скривалице и наратолошке трикове”, па и у *Водичу кроз српски менталитет* уочавамо одлике неформалне комуникације, лежеран стил и директно обраћање читаоцу. Свака колумна из ЈАТ-ове ревије пропраћена је препознатљивим ликовним изразом М. Капора, било духовитом илустрацијом, цртежима нежних девојака, портретима савременика, пијачних и уличних продаваца или књижевних јунака. Лепота и оригиналност ових цртежа једна је од манифестација богатог унутрашњег света аутора који је писац, новинар и академски сликар. Будући да Капор комуницира са читаоцем средствима вербалног и визуелног кода, препознатљив ликовни стил представља једну од одлика комуникативног стила анализираних колумни. И други Капорови новински текстови остају упамћени по „префињеним цртежима црним тушем” (Тодоровић 2011: 243), који се одликују „танком коктоовском линијом” (Ћирилов 2011: 245).

2.1.1. Анализа жанровских специфичности текстова представља битан елемент анализе идиостила с комуникативно-прагматичког аспекта (Mališeva 2017: 43). Савремена новинска колумна у ограниченом броју речи нуди читаоцима живо исприповедану причу, свеж угао и незабораван крај, а колумнистов глас увек је лако препознатљив (Standring 2008: 28–29). Колумне у савременој штампи одликује жанровска модификација, па се на основу садржаја, теме, дужине и стила текста може издвојити неколико комбинованих облика колумне, јер се одлике колумне прожимају с облицима есеја, колумне, критике, репортаже, фељтона, интервјуа, портрета, скице, чланка, преписке, бајке или писма (Burič 2018: 185–189). Прожетост хумором и хибридношћу јесу одлика Капорове прозе, коју је често немогуће једнозначно жанровски одредити (Ковачевић 2013: 48). Капорове колумне из ЈАТ-ове ревије најчешће су колумне-приче, мајсторски приповедане у трећем лицу, понекад су налик на репортаже, а каткад пред читаоца износе портрете Капорових савременика и легенди Београда. Употреба глагола у другом лицу резервисана је за повремено обраћање потенцијалном читаоцу, путнику авиона компаније ЈАТ. Колумне у којима аутор тумачи културно специфичне појмове завршавају се обраћањем читаоцу, странцу који долази у Србију и не познаје њене обичаје, у виду савета, у императивној форми и уз употребу вокатива. Навешћемо неке од завршетака колумни у којима се аутор директно обраћа читаоцу са „драги путниче Јаговог авиона”, „драги непознати путниче” или „драги странче”, као да је реч о писму:

Зато, драги путниче Јатовог авиона, ако сте стигли на сурчински аеродром у време када су сви београдски ресторани затворени, реците таксисти да вас одведе у Француску 7 и позовите га на пиће уз шанк. И он је већ много пута био тамо. (63); Ако је Вама, драги непознати путниче, на овом лету судбина доделила чаробан случај да упознате Београђанку која ће Вам променити живот, не могу да Вам прорекнем какав ће Вам бити брак, али знам сигурно да ћете бити омиљени у овом граду, јер Београд обожава своје зетове из иностранства. Било како било, за сваки случај набавите „Српски у 100 лекција“! (104); Иначе, драги странче, прихватите позив да одете на нечију славу; нигде нећете више научити о Србима и њиховом скривеном духу него на њима између гибанице као предјела и киселе чорбе за трежњење пред јутро. (164); Питаћете се, свакако, које је место у Београду најповољније за оговарање? Мислим да је то, лети, свакако башта кафане „Грмеч“ у Македонској улици. Тротоар је на том месту, наиме, толико узак, а улица фреквентна, да пролаз поред столова представља сјајно уско грло, где вас онај кога оговарате, готово очеше у пролазу. Због тога је много боље да већ ујутру ухватите неки астал. Боље је да ви оговарате друге, него они вас! (205)

Када идиостил новинара одликује смањена информативност на- уштрб експресивности, при чему новинар заправо не ствара публицистички текст већ књижевноуметнички, долази до трансформације жанра (Mališeva 2017: 42). Развијени описи, бројне стилске фигуре и доминација експресије над информацијом указују на трансформацију жанра колумне по којој је Капоров идиостил препознатљив колико и његов рафинирани ликовни израз.

2.1.2. Говорна интеракција јесте социјални догађај који се реализује кроз различите говорне жанрове свакодневне комуникације (Bahtin 1980: 106). Комуникативни стил колумнисте М. Капора одликује инкорпорирање говорних жанрова свакодневне комуникације у новински дискурс, као што су виц (156), благослов (171), анегдота (192), оговарање (205), графит (207), изрека (273), клетва (295), псовка (308), па чак и културно специфичан говорни чин какав је „гледање у шољицу“ (193). Виц и анегдота уносе хумористичну ноту, као и духовити графит „ЕДИПЕ, ТЕЛЕФОНИРАЈ МАМИ!“ (207), истакнут графостилемом (употребом верзала) и екскламацијом. Благослов, изрека, клетва и псовка представљају елементе српског нематеријалног културног наслеђа, а њихова стилогена улога у *Водичу кроз српски менталиитет* јесте дочаравање емоционалне обојености говора српских бака или Београђана који седе за кафанским столовима и оговарају пролазнике. Истицање културолошких специфичности кроз употребу изрека, благослова, клетви и псовки у *Водичу* илуструје прожимање културног и комуникативног стила М. Капора. Позитивни етностереотипи о српском језику, српској памети и српској култури исказани су нагомилавањем гнома: Који то народ има изреку: „Говори српски да те цео свет разуме!“ Или „Све је то Србин измислио а Шваба направио...“ Да не помињемо чувени стих: „Нико нема што Србин имаде!“ (273).

Култни статус *хлеба* у српској култури очитује се у фреквентној употреби лексеме *хлеб* у фразеологизмима, будући да хлеб није само

основна храна већ и симбол живота (Мишић 2021: 183). У поглављу *Хлеб наш засушни* Капор истиче значај *хлеба* у српској култури као нечега светог, у шта се кунемо, чиме проклињемо, помињемо га у библијској или латинској изреци, којима се писац духовито поиграва:

Изгубити смисао за хлеб значи изгубити везу са суштином. Јер, хлеб нам је суштина. У њега се кунемо ('Леба ми!'), њиме проклињемо ('Лебац му се огадио!'), у њему је библијско правило ('Ко тебе каменом – ти њега хлебом!'), због њега се исељавамо ('Грбухом за крухом'), а кад нас притисну невоље и уцене, њиме се бранимо као последњим уточиштем говорећи: „Е, нећу вала, пристати на то, па макар сувог хлеба јео!” Када останемо без игде ичега, тражимо по кући комаде бајатог хлеба и кувамо попару – данас већ поприлично заборављено сиротињско јело. Колико је само генерација у овој земљи отхрањено хлебом намазаним свињском машћу посутом алевом паприком! Узмеш кришку у руку и изађеш на улицу да те она даље одгаја... Никад нисмо, као остали, постали толико размажен народ да пред хлеба тражимо и игара – довољан нам је био и пекmez! (295)

Колумне објављиване у рубрици *Водич кроз српски менталиште* одликује лежерност неформалне, свакодневне комуникације, употреба разговорне фразеологије (*попишти бајшине*, *Бог те мазо*, *грбухом за крухом*, *реја без корена*). Сврсисходна употреба фразеологизама појачава експресивни ефекат и интензивира естетски потенцијал текста (Vnukovskaја 2020: 161). Као стилско-језичко средство карактеристично за идиостил Мома Капора издвајају се и жаргонске лексеме, као што су *бувљак*, *црњак*, *цугаши*, *баћа*, *шанер*, *зезање*, *клинац*, *дриџац*, *сикџеруша*, којима описује згоде с београдског асфалта. Честа употреба београдског жаргона и разговорне фразеологије одлика је Капорове ране *цинс прозе*, али и позне Капорове прозе, у коју спада и *Водич кроз српски менталиште*.

2.2. У овом сегменту наше анализе Капоровог идиостила тежиште је на доминантним језичким и стилским средствима и ефектима њихове употребе. Културни и вербални стил аутора у тесној су вези с говорном културом језичке заједнице којој аутор припада, а манифестује се у лексикону, семантици, граматички, стилским средствима (Bolotnova, Bolotnov 2012: 192). Уједно, пишчева креативна употреба језика обогаћује национални језик (Gut, Šumaјева 2011: 28). Као одлике Капоровог вербалног стила у *Водичу кроз српски менталиште* књижевна критика издвојила је „аутентичност приповедачког гласа”, као и „репортерску живост и сведеност, минимализам наративног писма” (Стојановић 2015: 217).

2.2.1. Разноврсна понављања, која представљају допунска уређења текста (Lotman 1976: 154), једна су од главних одлика идиостила колумни М. Капора. Једна од најчешћих стилских фигура у анализираним колумнама јесте кумулација³ у виду гомилања блискозначница, која посебно погодује кратким причама, јер „развија дескрипцију, а запоставља фабулу” (Babić 2011: 179), што одговара ритму приповедања у *Водичу*

3 Кумулација подразумева гомилање хомофункционалних јединица и делимичну семантичку редупликацију (Kovačević 2000: 152).

кроз српски менталитет у ком нема чврстог фабуларног тока, јер Капор описује београдске реке, небо, српску нарав или српску кухињу кроз цртице, анегдоте, духовита запажања. Речи и изрази сличног значења гомилају се, чиме се увеличава појам означен блискозначницама и тако јаче истиче једна мисао (Zima 1988: 109). Језичка игра, као елементарна честица *карневалско-смеховне културе* (Bahtin 1978: 126) и честа карневализација кроз описе претеривања у јелу и пићу, очитује се у гомилању и комбиновању блискозначница. Најчешће је реч о блискозначницама из лексичко-семантичког поља *храна*, чијим нагомилавањем се истиче претеривање у јелу, које је део српског менталитета:

’Велики народни кувар’, тај најпозданији ’Ко је ко’ у домаћим кухињама, помиње двеста шездесет девет различитих јела која се припремају за зиму од *виновог лишћа, кисељака, пайрика бабура, јесењег грашка, краставчића и зеленог парадајза, преко слајка од ружа, белог баџрема, куйина и поморанџиних кора; у њему ћете пронаћи и многобројне пекмезе од шљива и смокава, дрењина и кајсија, сулцеве куване од киселих јабука, желе од рибизла, да не помињемо компоте, какав је, на пример, онај перверзни од грожђа.* (51)

Називи српских јела често су позајмљенице из различитих језика (хунгаризми, германизми, турцизми, балканизми), па се нагомилавањем ових именица истиче чињеница да је српска кухиња јединствен амалгам настао услед различитих културних утицаја током бурне српске историје:

После само двадесетак минута вожње с друге стране Саве, већ у Земуну и у Панчеву, будете угошћени *кнедлама, шуфнудлама, шируклама, млинцима, цушијајзима и мелишајзима, гулашима и мађарским перкелшима, као и ширудлама од мака, ораха и сувог грожђа – кухињом коју смо наследили од аустроугарске империје.* (18); Препоручујем вам *пикантну главу у шкембешу, свињски пайрикаш, мусаку од кромџира, ђувеч, пасуљ са сувим ребрима, слајки куйс са овчином, сармице у зељу, а у ово време и право чудо од јела: јагњећу кајаму са киселим млеком, комбинацију печене и куване младе јагњећине, са бливом и сјанањем, све диншано на перима младог лука.* (58); Но, то не значи да после тога мој гост не би отишао стотинак метара ниже, у оријенталну посластичарницу на десерт, где му на располагању стоје искључиво турске послastiце; *баклаве, шулумбе, кадаиф, суџук, шуфахије и ћешен-алва.* (84)

Нагомилавање хомофункционалних блискозначница из лексичко-семантичког поља *пиће* са заједничком семом *вино* наглашава претходно изречене мисли о дугој традицији гајења винове лозе на југословенским просторима, броју хектара под виноградима и вредности извоза грожђа и вина у свет, али и чињеницу да је реч о раскрсници светова, мешању клима и традиција, услед чега се југословенска вина праве од лозе различитог порекла:

Док читате овај мали оглед о грожђу, добро је да знате неколико основних врста од којих се праве најбоља југословенска вина. То су пре свега *бела*

вина ризлинџ, совињон, бели и сиви бурџундац, шраминац, мушкаџи ојшонел и џрашевина а од црних каберне совињон, бурџундац, мерлош, вранац, џаме и мушкаџи хамбург. [...] Између осталих то су: краљица виноџрада, јулски мушкаџи, кардинал, џламенка бела и црна, беоџрадска рана, мушкаџи хамбург и италијански мушкаџи. (48)

Нагомилавање синтагми којима се означавају светски позната јела насупрот српском националном јелу на почетку колумне *Просто ко пасуљ* (насловна је синтагма фразеологизам, још један елемент културног наслеђа, који се понавља и у последњој реченици колумне), као и нагомилавање назива јела од пасуља у различитим кухињама света насупрот папули (пасираном пасуљу), пребранцу *шавче на џравче*, пасуљу у казану, војничком пасуљу (31–35). Гомилање блискозначница тако развија дескрипцију, али и посебно истиче идеју да је српски пасуљ „много више од хране, готово национална метафора – позив на дружење за столом или око казана, поново пронађена блискост, симбол ината” (31).

Комбиновање различитих врста понављања појачава стилогеност и формира ритамску структуру говора (Simić 2000: 208). Синтаксички паралелизам, често усложњен анафором, чини синтаксичко понављање очигледнијим, уједно појачава експресивност (Kovačević 2000: 297). У анализираним колумнама комбиновањем синтаксичког паралелизма са анафором Капор постиже живост приповедања, остварује комични ефекат и истиче неке од битних одлика српске културе и српског менталитета:

Од дуња се пече дуњевача, од кајсије – кајсијевача, од трешње – трешњевача, од бресака – бресковача, од вишања – вишњевача или кирш, како се то пиће зове на Северу. (36); У моје време, док ТВ секс још није био пронађен, људи су се волели потпуно дилетантски. Није било никога да им покаже ерогене зоне, нити да им одреди биоритам. Добри смо и овакви какви смо, како смо аматерски дошли на свет! У моје време, ко је имао купатило, свађао се у купатилу – ко није, није се ни свађао! Ћутао је и трпео! У моје време, никоме није падало на памет да има притисак. (215)

Теми традиционалних јела као симболичне везе са завичајем, укорењености у традицији и отпору светским кухињама посвећена је колумна *Мушка кухиња*, у којој се кроз синтаксичко понављање постиже јачи стилски ефекат и наглашава основна мисао:

Тако сам у резиденцији једног нашег дипломате у Банкоку на Тајланду, усред тропске врућине јео изванредно укусне сарме од киселог купуса са сувим ребрима, а у Њујорку – љуте лесковачке џувече са свињетином. Један Италијан, изгубљен међу штруклама и пловкама на млинцима у Загребу, увек ми је припремао шпагете ала карбонара, на начин његове ноне из Сан Бенедето дел Тронта. У Бриселу сам јео гравче на тавче (ремек дело неког инжињера), у Цириху пуњење паприке, да не спомињем традиционалне париске пасуље са сувим месом у атељеима наших сликара, туфахије из Торонта или зелене манестре са остацима меса на кости од пршута, које сјајно припрема наш пословни човек у Риму... (207)

Смисаоно јединство дискурса Капорових колумни често је остварено и епифонемом⁴, што је једна од карактеристика Капоровог идиостила (Spasić 2016). Колумна *Тајна београдске кухиње* једна је од таквих смисаоних дискурских целина, јер се набрајање српских јела пореклом из других светских кухиња и рашчлањивање културних специфичности београдске кухиње услед трагова различитих цивилизација завршава сентенцом у виду парадокса, противречног закључка: „Укратко, тајна београдске кухиње састоји се у томе што таква кухиња уопште не постоји” (30).

2.2.2. Вербални стил Мома Капора у *Водичу кроз српски менталишеи* одликује и употреба тропа, која доприноси сликовитом изражавању, наглашавању контраста, истицању битних особина српског менталитета.

2.2.2.1. Антитеза као стилска фигура за основу своје стилогености има привид логичке противуречности, односно привид о спојивости неспојивог (Ковачевић 2000: 105). У антитези се употребом два антонима у координираном односу наглашава контраст, чиме се показује да субјекат има и једну и другу особину (Ковачевић 2000: 102), зарад наглашавања сукоба идеја и полемичког уверавања (Вагић 2012: 51), па антитетично изражавање погодује публицистичким текстовима. Структурно јединство колумни *Север и Југ* (184) и *Исток–запад* (187) грађено је доследно на антитези, којом се наглашавају разлике у менталитету. У колумни *Тајна београдске кухиње* антитетично приписивање опречних карактеристика субјекту у различитим околностима додатно је наглашено синтаксичким паралелизмом са циљем потцртавања културолошких разлика: „За разлику од арапског света, нама религија дозвољава да пијемо колико хоћемо, али нам то не дозвољавају супруге, тако да нам то изађе на исто” (28).

2.2.2.2. Живости и сликовитости приповедања у анализираном дискурсу доприноси честа употреба епитета, који читаоцу откривају неку битну одлику појма уз који стоје. Капорови епитети често су и метафорични, а њихова стилогена функција огледа се не само у експресивности и скривеном поређењу већ и у истицању ауторовог става о описаном феномену:

Младеж бежи из соба са истоветним намештајем купљеним на кредит, из вечних отплата и *конфекцијског* живота [...] (237); И увек се сетим римског пута омеђеног некрополама иструлелих легија, чији је макадам копитима разнела османска коњица, а после цомбе поравнала инжињерија генерала Мармона, излокале кише, избраздале точковима кириције, разнели камене путоказе сељаци, да би преко свега, на крају био превучен *заборавни* асфалт. (239); Осећам се као да сам пронашао она ишчезла врата из приче

4 Епифонем је исказ додан у сврху објашњења претходнога исказа, односно фигура на крају говора у виду гноме, која на крају дужег излагања закључује целину (Simeon 1969: под епифонем), текстуална фигура која на плану логике представља скраћени силогизам (Ковачевић 2000: 315). Реч је о стилској фигури која представља смисаону дискурсну целину и одражава смисаоно јединство посебног и општер (Ковачевић 2000: 314).

о чаробном врту, а када се корзо нагло испразни, оставивши суморност главне улице у свој њеној голоотињи, чини ми се да су сва она лица у пролазу била само варка, стигла из *слајке шајанстивене* таме предтелевизијског доба. (289)

2.2.2.3. У Капоровим прозним и ликовним делима Београд је често „сликан речима и исписан цртежом” (Ћирилов 2011: 246). У анализирањим колумнама Београд је сликовито представљен хифенском метафором *град-раскриће ветрова* (11), јер се изнад ушћа Саве у Дунав мешају источни и западни ветрови, па метафора заправо сигнализира сусрет различитих култура. Калемегдански бедеми сликовито су приказани метафоричним изразом „велика лекција за оног ко уме да је прочита” (17), а та историјска лекција „[с]адржи поглавља о римским темељима и бунарима, остацима зидина Хуна и Авара, турским утврђењима, аустроугарским пушкарницама и стражарницама, све до поглавља о лиснатим крошњама словенских липа које су с тешком муком умириле буре на зидинама града” (17).

2.2.2.4. У колумнама *Ушће на раскрићу и Пловећи град* дескрипција доминира над информацијом, а опис се развија бројним поређењима, персонификацијом Саве и Дунава, антитезом, синтаксичким паралелизмом. Персонификација визуализује приказану појаву, па је често стилско средство у публицистици, јер се њоме постиже атрактивност и исказује ауторова афективност (Вагић 2012: 257). Стилско појачавање исказа кроз бројна сликовита поређења у којима је Београд приказан као брод или као смуђ насукан изнад река, а београдско небо као поприште небеске битке истичу специфичност перспективе писца сликара:

Гледан с воде, *Београд подсећа на брод који се преко ушћа Саве у Дунав упутио на дузу пловидбу ишчезлим Панонским морем.* (14) Изнад ушћа Саве у Дунав витлају се облаци и мешају магле са источним и западним ветровима; *драматично београдско небо налик је на велико поприште какве небеске бишке.* И у сваком тренутку дана, на том се небу осликава духовно стање Београда. (15); Онај ко је једанпут видео из визуре Ушћа, *блесак Београда, што у сумраку личи на циновског смуђа насуканог изнад река, увек ће се враћати у овај град, као да се враћа старој љубави...* (90)

Поред сликовитих поређења Београда честа су и поређења у којима су појмови који се пореде његове реке, речне аде и речни таласи, који су виђени очима сликара, оживљени кроз необичне паралеле:

Ретки су градови који имају срећу да им две тако велике и моћне реке спирају сам праг пред који је природа, *попут свадбених букећа, бацила с неба зелене бусене речних ада.* (14); Колико год пута да сам пловио ушћем Саве у Дунав, оно ме је *подсећало на стрављени задрљај који поново кључа од силног узбуђења сусрећања.* (15); *Пени се Дунав као швајцско пиво. Пије као Рус, „до даске”, а с грижом савести; уме усред весела да шргне нож из поштаје попут Буџарина; уме да опсује на мађарском. Таласи су му носталгични попут румунских пастирских песама [...]* (16); *Реке ће се видети изнад Калемегданске тврђаве само као две шекуће мешафоре на ободу Панонског мора [...].* (91)

Најчешће је персонификован Београд, који тако постаје главни јунак колумне, али и његове реке. Сава је приказана као жена, заводница која се мази, тетoshi и церака, шапуће нежности у уво пливачима, у сумрак чежњива, меланхолична за време суморних облачних дана, понекад болесно зелена, с неуредним фризурама дрвећа (15–16). „Дунав је мушко” (16), он је озбиљан и надмен Бечлија који се излежава „у искрзаној кућној хаљини од облака и пуши кријумчарени дуван пијући шверцовану ’Столичнаја’ вотку са руских шлепова, уз кладовски кавијар са румунских баржи...” (16). Стилогеност поређења и персонификација у *Водичу кроз српски менџалиџеџи* огледа се у развијању динамичног сликовитог описа и истицању ауторовог емотивног односа према Београду и његовим рекама.

2.2.2.5. Антономазије⁵ у којима су очовечени *Јуџ*, *Север*, *Зайаг* и *Исџок* истичу у први план једну особину, припадност јужњачкој, северњачкој, западној или источној култури. Разлике у менталитету сиромашног *Јуџа* и богатог *Севера* описане су у колумни *Север и Јуџ* (184–186), док су културолошке разлике између социјалистичког *Исџока* и капиталистичког *Зайага* тема колумне *Исџок–Зайаг* (187–190).

Метафорична употреба антропонима која је због честе употребе прерасла у катахрезу карактеристика је публицистичких текстова (Spasić 2014: 142). Восијанска антономазија остварена употребом детерминатива и личног имена *ауџомобилски Робин Худ*, којом се означава Фантом, аутомобилска легенда Београда (119) има идиосинкратични карактер јер истиче субјективно уочене асоцијације, које су одлика Капоровог когнитивног стила.

2.3. Често упућивање на друге текстове и особена изражајна средства отежавају читање и разумевање текста (Mališeva 2017: 43). Секундарна комуникација која се одвија у уму реципијента који чита Капорове колумне подразумева познавање лика и дела међуратног песника, критичара, есејисте и фељтонисте Тина Ујевића (6), разумевање библијских сентенци (26) и познавање легенде о асирској краљици Семирамиди (126), познавање ликова књижевности за децу какви су Јан Бибијан (35), Том Сојер и Хаклбери Фин (98), књижевних ликова светске књижевности као што су Робин Худ (119), Ана Карењина и Вронски (165). Колумниста који је по образовању сликар у плејаду споредних ликова уводи ликове са слика Тулуза Лотрека, бисту Ђуре Јакшића коју је излио и у Скадарлији поставио чувени српски вајар Јован Солдатовић (71), упознаје читаоца са трагичном судбином колекционара слика Ериха Шломовића, упућујући на своју књигу *Досије Шломовић* (82). Уочавамо вертикално повезивање с журналистичком традицијом у цитату из *Дневника српског добровољца* Пере Тодоровића, родоначелника модерног српског журнализма (169) као и са књижевном традицијом у алузији на стих родољубиво-социјалне поеме *Србија* Оскара Давича у наслову

5 Антономазија је фигура личног имена, замена заједничке именице личним именом или замена имена заједничком именицом (Ковачевић 2000: 77).

колумне *Србија међу шљивама* (36). Крилатеме, скривени или нескривени цитати из познатих дела светске књижевности творе асоцијативни паралелизам, односно „Капоров стилски обележен начин асоцирања и колажирања по мотивској, интелектуалној, емотивној и значењској сродности” (Stojanović 2006: 75). Уједно, пратимо хоризонтално повезивање с популарном културом ауторове младости у стиховима чувеног шлагера *Звиждук у осам*, као и у упућивању на плејаду популарних глумаца (Клерка Гебла, Марлон Бранда, Хемфрија Богарта, Џејмс Дина, Одри Хепберн) (76). Тражење континуитета у савременој култури једно је од својстава *прозе у шрајерицима*, јер се, уз истовремено оспоравање вертикалног континуитета традиционалне, најчешће националне, традиције, често помињу имена певача, глумаца и књижевника, односно елементи савремене културе – филм, музика, начин одевања, књиге (Flaker 1976: 122).

2.4. Као један од битних аспеката анализе културног и вербалног стила М. Капора у колумнама из ЈАТ-ове ревије издвајамо глобализацијске топосе, као што су конзумеризам, сучељавање глобалног и локалног, као и њихово прожимање у феномену глокализације. Капор описује конзумеризам као *зайадњачко благосишање* и *пошрошачки рај* (6). Интеракцији глобализације и културе посвећена је колумна *Пушоватици, пушоватици* (5–9). Оквирне границе текста (почетак и завршетак) имају структурно јак положај, при чему је почетак текста повезан са узроком, а крај има обележје циља (Lotman 1976: 284). Почетак колумне *Пушоватици, пушоватици* кроз антитезу у којој су повезани антоними (*мала, мале* према *већа, велике*) открива читаоцу у чему лежи узрок српске жеље за путовањима, док крај одражава ауторову слику света и открива прави смисао свих путовања:

Наша земља је мала. Када се на стоном глобусу стави кажипрст на њу, он покрије и њу и неколико суседних, исто тако малих земаља. Али њена жеља за светом већа је од многих великих земаља, чак и континената. (5); Ипак, после сваког путовања постајемо свеснији вредности нашег малог врта, комшилука и улице у којој смо одрасли, али то нећемо схватити док не обиђемо читав свет. (9)

Кроз повезивање глобалног и локалног обликован је и дискурс колумне *Београд је Београд* (10–13), у којој, на супрот персонификованог Београда који не воли да се слика и позира, аутор речима слика и очовечује Париз који се мази са сликарима, Лондон који се умиљава фотографима, Будимпешту која воли да се излежава на шареним тањирима, као и Беч, Москву, Берлин, Истанбул, Атину. Глокализација у гастрономској понуди Београда обједињује кинеске, италијанске, јапанске, индијске, мексичке, арапске, француске ресторане, потом глобално присутне *Мекдоналдс* ресторане и интернационалну, мондијалистичку кухињу великих хотела (28). У сфери јела и пића глобално се прожима с локалним, рефлектујући сусрет различитих култура:

Као што видите, у Београду ћете моћи да једете све оно што се обично једе по свету, али такође и неке ствари које ћете ретко где срести у једном граду и на једном месту. Ако поменемо, на пример, традиционални роштиљ, свако ће рећи да сличан имају Турци, Ирачани и Либанци, и то је сасвим тачно, али ретко ко од ових народа после ћевапчића, плескавица и ражњића, може да понуди као дезерт бечку 'сахер' тарту или паганско кувано жито са средњеевропским шлагом. Нико, такође, пре оријенталног роштиља не једе гулаш-чорбу, типично средњеевропско јело. Што се тиче пића, у Београду се братски, боца уз боцу, у свим кафићима, кафанама и ресторанима, налазе вискији, вотке, текиле и француски коњаци. (28)

Насловна синтагма *Шумадијски чај* истиче још једну културу, кувану ракију која је близак сродник енглеског грога, пунча и топле јапанске ракије зване саке (42), а „напитак годинама потискиван неправедно запостављеним империјализмом вискија и француског коњака” (43). У апострофирању читаоца у виду савета за упознавање с ресторанима Скадарлије, старе боемске четврти Београда, аутор наглашава да оркестри у ресторанима „умеју да свирају и народна кола исто тако добро као и бечке валцере” (66), чиме доводи традиционалну игру, елемент нематеријалног културног наслеђа, у везу са глобално познатим стандардним плесом.

Глобално и локално сучељени су кроз описе најразличитијих културних специфичности са којима аутор жели да упозна свог читаоца. У колумни *Бувљак* (77) светским бувљим пијацама супротстављен је београдски бувљак, метафорично приказан као „сеоски празник – вашар сиротињске и сељачке туге” и „преподневни коктел за оне које никад не позивају на коктеле” (78).

Избор стилско-језичких средстава у новинском дискурсу „доприноси грађењу и утврђивању идентитета сопственог или туђег етноса” (Spasić 2020: 21), а у књижевним делима често указује на тесну повезаност ауторовог унутрашњег света са националном културом, али и језичком модом (Gut, Šumaјева 2011: 27). Лингвостилистичком анализом Капорових колумни издвојили смо низ онеобичења којима се исказују позитивни етностереотипи и субјективно уочене асоцијације. Капор слика речима, развијајући динамичне описе кроз различите врсте понављања, антитезу, метафоричне епитете, хифенску метафору, поређења, персонификацију и антономазију, чиме истиче главне црте српског менталитета, исказује свој став о културним специфичностима свог народа и своје културе.

2.5. Капоров когнитивни стил у *Водичу кроз српски менталитет* одликује анализа психолошких стања, навика, устаљених образаца понашања и мишљења, али кроз портретисање малих, обичних људи у свакодневним животним ситуацијама, кроз асоцијативно надовезивање, с дозом ироније и хумора. Писац уводи потенцијалног читаоца ЈАТ-ове ревије у српски менталитет анализирањем културама, културних специфичности своје земље и свог народа, посматрајући их кроз визуру сликара. Духовито слика речима културе као што су *шумадијски чај*,

српска кухиња или бувљак. О јединству Капоровог когнитивног, вербалног, културног и комуникативног стила у чланку о *Водичу кроз српски менталитет* Б. Стојановић (2015: 218) каже:

Врстан зналац људске психологије, а будући да је писац који је потекао из новина – и настављач онога што се некада звало београдски стил, ма шта то данас значило – Капор је, пишући за најчитаније новине и ревије, из журнализма присвојио оно што је у њему најбоље (најживље) и најатрактивније: научио је да мисли брзо, да пише кратко, занимљиво и духовито, као и да то саопшти формама које кореспондирају са интересовањем читаоца, природом жанра, медија и духом времена.

3.1. Комуникативни стил М. Капора одликује лежерна, неформална комуникација с читаоцем, непосредно обраћање, коришћење жаргонске лексике, разговорне фразеологије, инкорпорирање говорних чиновних свакодневне комуникације у дискурс, као и трансформација жанра колумне. Једна од специфичности Капоровог идиостила јесте и комуникација с читаоцем средствима вербалног и визуелног кода, јер цртежи препознатљивих линија допуњују текстуалну информацију. Употреба културолошки специфичне лексике, истакнуте нагомилавањем блискозначница одлика је Капоровог културног стила, који је тесно повезан с комуникативним и вербалним стилем у илустрованом *Водичу*. Капоров когнитивни стил у анализираном делу одликују духовите анализе српских врлина и мана, асоцијативно надовезивање и блага иронија.

3.2. У одлике Капоровог вербалног стила на семантичко-структурном плану спада честа употреба синтаксичко-семантичких понављања. Капор слика речима, користећи тропе као што су метафорични епитет, метафора, али и необична поређења, персонификација и антономазија, којима оживљава и живописно приказује појаве, повлачи неочекиване паралеле и алудира на књижевну традицију или популарну културу.

3.3. Специфична структурна организација дискурса анализираних колумни остварена је употребом кумулације, синтаксичког паралелизма, који је понекад појачан анафором, употребом епифонема и антитезе. Најзаступљенији тропи јесу метафорични епитет, метафора, поређења и антономазија, којима се развијају сликовити описи, наглашава афективни став аутора према теми о којој пише, визуализује описана појава и истиче специфичност ауторовог погледа на свет.

Извори

Капор 2016: М. Капор, *Водич кроз српски менталитет*, Београд: Књига комерс.

Литература

- Babić 2011: M. Babić, Jezičko-stilske karakteristike zbirke priča *Smrt ne boli* Moma Kapora, u: M. Kovačević (ur.), *Nauka i politika*, 5(1), Pale: Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Filozofski fakultet, 177–188.
- Bagić 2012: K. Bagić, *Rječnik stilskih figura*, Zagreb: Školska knjiga.
- Bahtin 1978: M. Bahtin, *Stvaralaštvo Fransa Rabela i narodna kultura srednjeg veka i renesanse (Creativity Francois Rabelais and folk culture Middle Ages and the Renaissance)*, Beograd: Nolit.
- Bahtin 1980: M. Bahtin, *Marksizam i filozofija jezika*, Beograd: Nolit.
- Bolotnova, Bolotnov 2012: Н. С. Болотнова, А. В. Болотнов, Когнитивный стиль языковой личности в структуре модели идиостиля: к постановке проблемы, *Сибирский филологический журнал*, (4), 187–193.
- Burić 2018: Л. А. Бурич, Формално-змістові модифікації авторських колонок (за колумністикою часопису „Український тиждень”), *Молодий вчений*, 9(1), 184–190.
- Cink 2019: С. В. Цынк, Metaphors from the „Inanimate Nature” Resource Sphere in A. Solzhenitsyn’s Idiostyle (On the Example of Public Works), *Вестник московскоџо џосударствџенноџо областноџо универсиџетџа: Серия: Русская филология*, 4, 67–81. <https://doi.org/10.18384/2310-7278-2019-4-67-81>
- Čutura 2012: I. Čutura, Stilski efekti (ne)prevođenja u knjizi A Guide to Serbian Mentality, *Uzdanica*, 9(1), 33–44.
- Ćirilov 2011: J. Ćirilov, Crtač, pripovedač, u: Lj. Kapor (prir.), *Legenda Kapor*, Beograd: Knjiga komerc, 245–247.
- Flaker 1976: A. Flaker, *Proza u trapericama: Prilog izgradnji modela prozne formacije na građi suvremenih književnosti srednjo- i istočnoevropske regije*, Zagreb: Liber.
- Gut, Šumajeva 2011: N. Gut, S. Schumayeva, Idiostyle and Text, *The Advanced Science Journal*, 1, 25–29.
- Kotsova i dr. 2021: E. E. Kotsova, T. A. Sidorova, E. V. Zamarina, L. V. Gurlenova, O. N. Ivanishcheva, Metaphor and comparison in the portrait characteristics of the heroes of the novel „we” as an indicator of the ye. Zamyatin’s idiostyle: Cognitive-functional aspect, *Opcion*, 35 (Special Issue 20), 2899–2921.
- Kovačević 2000: M. Kovačević, *Stilistika i gramatika stilskih figura*, Kragujevac: Kantakuzin.
- Kovačević 2013: M. Kovačević, Aluzivno-anegdotska dominantna priča *Dragi naši* Moma Kapora, u: R. Petrov Nogo (ur.), D. Hamović (prir.), *Spomenica akademiku Momi Kaporu*, Banja Luka: Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske, 35–50.
- Lepetiuha 2021: A. Lepetiukha, Constructions synonymiques dans Les mots comme marqueurs de l’idiostyle de J.-P. Sartre, *Neophilologus*, 105, 177–195, <<https://doi.org/10.1007/s11061-020-09664-4>>.
- Lotman 1976: J. M. Lotman, *Struktura umetničkog teksta*, Beograd: Nolit.
- Mališeva 2017: Е. Г. Малышева, Дискурсивная языковая личность и идиостиль журналиста: методология и методы исследования (на примере анализа текстов омского журналиста Сергея Шкаева), *Политическая лингвистика*, 6, 39–44.

- Mišić 2021: B. Mišić, Hljev u frazeologizmima, u: E. Kusturica, *Značaj srpskog jezika za očuvanje srpskog kulturnog identiteta. II, Hljev u srpskom jeziku, književnosti i kulturi*, Andrićgrad, Višegrad: Andrićev institut, 173–185.
- Mospanova 2020: H. Ю. Моспанова, The Epithet as One of the Features of A. Tolstoy's Idiostyle, *Вестник московского государственного областного университета. Серия: Русская филология*, 5, 63–73, <<https://doi.org/10.18384/2310-7278-2020-5-63-73>>.
- Rakić 2011: K. Rakić, Moma i „JAT revija”, u: Lj. Kapor (prir.), *Legenda Kapora*, Beograd: Knjiga komerc, 200–202.
- Sidorenko 2018: I. Sydorenko, The notion of idiostyle in linguistic studies of literary texts, *Advanced Linguistics*, 1, 15–20.
- Simeon 1969: Rikard Simeon, *Enciklopedijski rečnik lingvističkih naziva*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Simić 2000: R. Simić, *Stilistika srpskog jezika I*, Beograd: Filološki fakultet.
- Spasić 2014: J. Spasić, Vosijanska antonomazija – višeznačnost antroponima, u: M. Kovačević (ur.), *Srpski jezik, književnost, umetnost, knj. 1, Višeznačnost u jeziku*, Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet, 135–145.
- Spasić 2014a: J. Spasić, Figure ponavljanja u „Putopisu kroz biografiju” Moma Kapora, u: M. Kovačević (ur.), *Nauka i globalizacija*, Istočno Sarajevo: Filozofski fakultet, 161–173.
- Spasić 2016: J. Spasić, Entimem i epifonem u „Putopisu kroz biografiju” Moma Kapora, *Nasleđe*, 34, 145–158.
- Spasić 2018: J. Spasić, Jezik i stil Nušićevih kolumni, *CM: Communication Management Quarterly: Časopis za upravljanje komuniciranjem*, 13 (44), 117–144.
- Spasić 2020: J. Spasić, Jezičko-stilska sredstva za iskazivanje etnostereotipa u naslovima srpske i slovenačke štampe, *Nasleđe*, 47, 9–24.
- Standring 2008: S. M. Standring, A newspaper column offers unique rewards: An experienced practitioner advised you on its pleasures and challenges, *Writer*, 121(6), 28–29. Retrieved from <<http://search.ebscohost.com.proxy.kobson.nb.rs:2048/login.aspx?direct=true&db=aph&AN=31993542&site=eds-live>>.
- Stojanović 2006: Branko Stojanović, *Od džins-proze do proze u maskirnoj uniformi*, Beograd: Raška škola.
- Stojanović 2015: Branko Stojanović, *Proza poznog Kapora*, Beograd: Svet knjige.
- Todorović 2011: N. Todorović, Enfant terrible beogradskog novinarstva, u: Lj. Kapor (prir.), *Legenda Kapora*, Beograd: Knjiga komerc, 242–244.
- Vasiljčenko 2020: M. A. Васильченко, Стиль как структурный элемент медиабренда, *Вестник Санкт-Петербургского университета. Язык и литература*, 16(4), 557–575, <<https://doi.org/10.21638/spbu09.2019.402>>.
- Vnukovskaja 2020: A. V. Vnukovskaya, On the concentration of phraseological units as idiostyle method (based on the prose of M. A. Sholokhov), *Актуальные проблемы филологии и педагогической лингвистики*, 1, 160–166, <<https://doi.org/10.29025/2079-6021-2020-1-160-166>>.
- Zima 1988: L. Zima, *Figure u našem narodnom pjesništvu: s njihovom teorijom*, Zagreb: Globus.

Jelena Lj. Spasić
**THE IDIOSTYLE OF MOMO KAPOR'S COLUMNS IN VODIČ
KROZ SRPSKI MENTALITET**

Summary

The subject of analysis is the idiosyle of Momo Kapor's columns published in the book entitled *Vodič kroz srpski mentalitet*. The author's individual discourse style of columns is a collection of specific expressive means which distinguish the language of Momo Kapor from other Serbian writers. Communicative, stylistic, verbal and cognitive style of M. Kapor reflects the author's personality and his perception of the world. We have isolated and analyzed stylistically marked usage of linguistic devices in order to show the characteristics of Kapor's communicative, stylistic, verbal, and cognitive style. Kapor's communicative style in the analyzed columns is informal and he uses jargon and colloquial phraseology in order to transform the genre of column. In *Vodič kroz srpski mentalitet* Kapor performs a kind of painting with words by developing descriptions through different types of repetition, antithesis, metaphorical epithets, metaphor, comparisons, personification, and antonomasia. The linguostylistic analysis shows that the peculiar structural organization of the discourse of the analyzed columns is achieved through the use of cumulation, syntactic parallelism, which is sometimes enhanced by anaphora, the use of epiphonemes and antithesis.

Keywords: idiosyle, Momo Kapor, column, stylistics, linguostylistics, thropes, figures of repetition

*Примљен: 20. новембар 2021. године
Прихваћен: 12. децембар 2022. године*